

Нобель ипремия

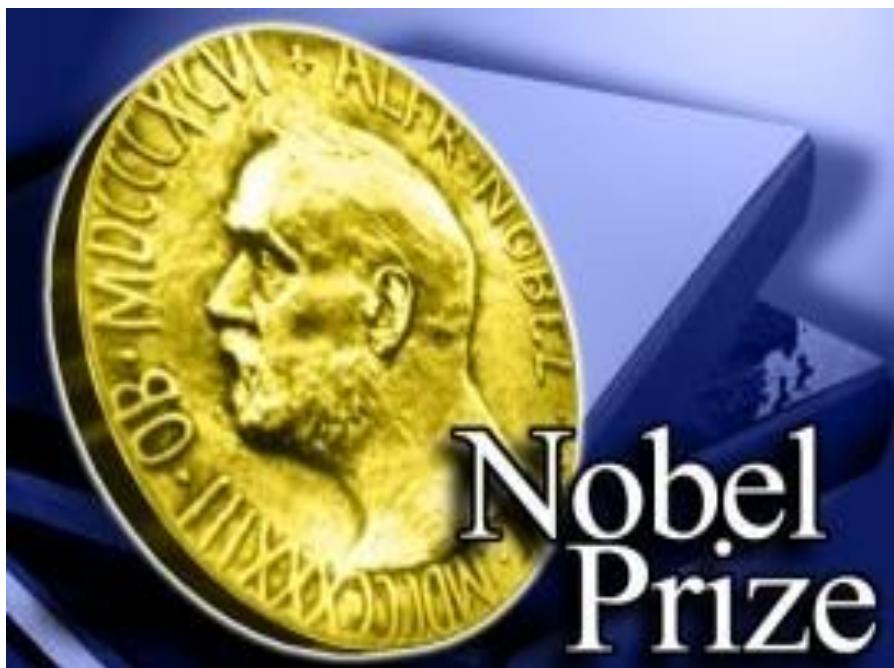

XVIII

Нобель ипремиа

Алагалажәа

Хара лассы-ласс телехәапҗышрала иаҳбоит, ма агазеткәеи, ажурналкәеи рѣкны ҳаңхъоит Нобель ипремиа занашьоу ауаа ртәй. Арт ауаа Анобелиантцәа ҳәа ирышьтоуп. Излалкаахазеи, ус дус иқартәзәи урт? Абас атراك ду замоузеи ари апремиа? Дызустадаз Нобель? Изапҗитәзәи иара апремиа? Арт азтәаракәа ртак зегъы ирзыкатом. Шәаи, нас аханатә ҳалагап.

Нобель итаацәа

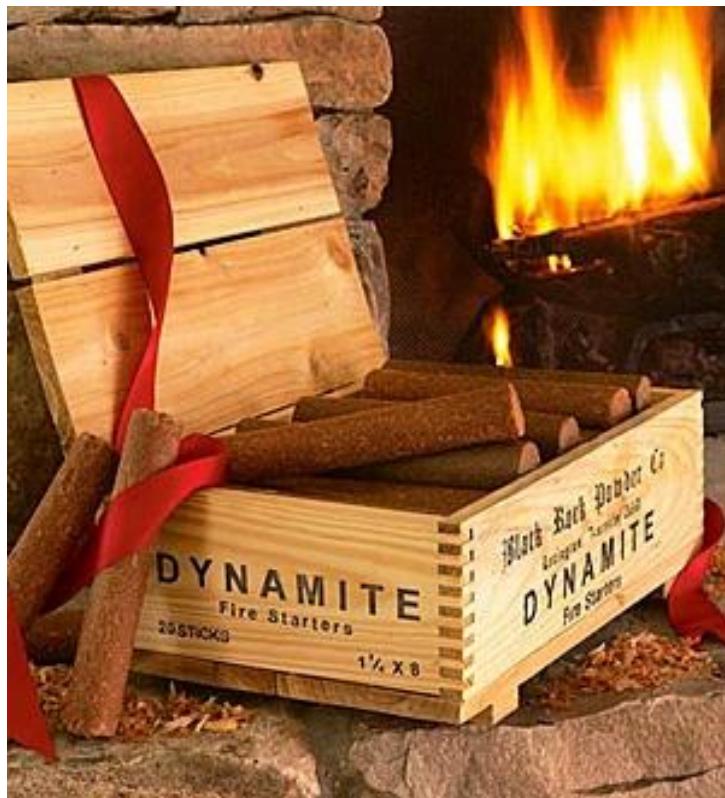
Альфред Нобель Швециатәи ныңырын, химикин, дыптарын. Уи дииит 1833 шықсазы еиңдердируа ааглыхсы итаацәарағы. Урт даара иацклапшны драазон рычкәын, уи итәреи иаазареи азелымхара ду артон. Альфред Нобель иаб ихатагы дындырын. Уи ихәйцит азатқатәи аминақәа. Уи Стокгольм ақалақ ағы еиңдердируауз уасын. Нобель иан илаазон пышынк апбәацәа. Лыпқастаара зегын урт раазара изылкит.

Нобель иусура

Альфред Нобель анаукағы илшамда даара идууп. Уи анаукатә тәамтакәа акыр дравторуп. Җиң патент иара

ихатэны иман. Нобель иара убасгы деицырдуруеит адинамит апѣтасык иаҳасабала. Адинамит апѣтәреи атыжъреи рыла Нобель уағы ишимбаң ала дбеиахеит, аха иапѣтамта иахъяны арыщхара ду дакәшәеит. Нобель ипේйтби пытасык иусуцәеи ҭахеит азауад ақны, адинамит апѣтәашьа агәатаразы аексперимент анымсағыргоз.

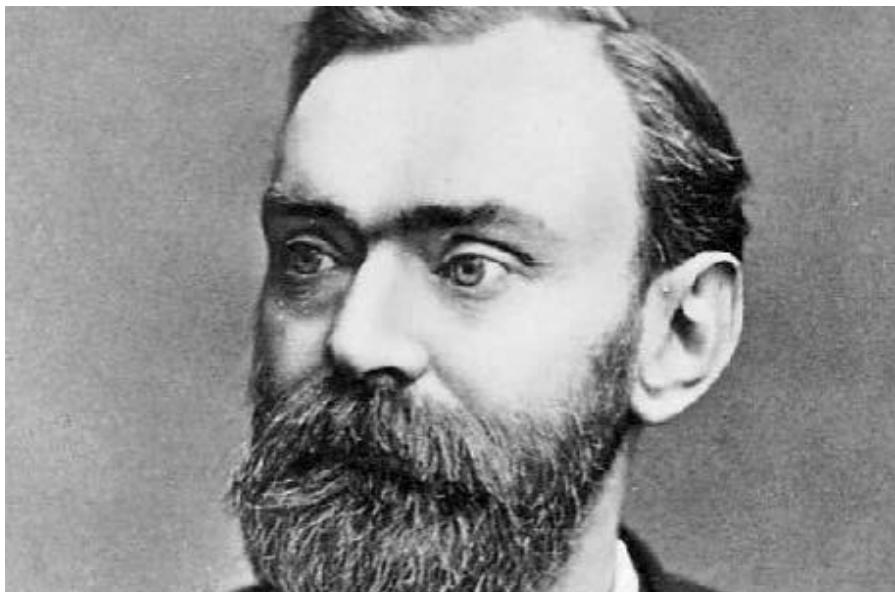

Альфред Нобель акырынтә иаөпңырхәахъан, ауасы дыққәзызхуа абцъар апътареи атыжъреи рыла амал ду ахъирхаз. Иара акритика изызуаз атакс ус реихәон: «Сара спацефиступ. Сара аяа ыққәзызхуа абцъар ристеит. Убри ала агәра дсыргеит ақәпҗара тәкы шамам. Аибашъраан иштахо нақ-аақ зегъы, ағ-ганкгы».

Е нак зны убри ағыза хтыск қалеит, Нобель ипъстазаара зегъы шыңанкыла изыпъсахыз. 1888 шыққасы Франциатәи газетк ағы ианылеит, Нобель ипъсра атәы зҳәоз, ииашамыз информациак. Астатиағы Нобель үәбәала иқәзызбон адинаит ахъихәыңыз, настыры уи тины апъара ду ахъатнихуаз азы. Абри ахъис ашьтахъ ауп Нобель имазара зегъ ауаажәларра ирзынижкырц анизбаз.

Нобель иуасиатшәкәйы

«Сара, тәға знапатразғыз Альфред Бернхард Нобель, сазхәыңны исызбейт, сырьсы ахъынзаңаз исырхаз смазара иазку суасиат ажәа рыласхәарц.

Саныпъслакъ ашътахъ истынхо смазара зегы
еихшатәуп абас ала: смал зегы суасиат ажәа
анагзаңәа, хәы змоу ақъаадқәа рахъ ииаргароуп.
Иапъырттароуп афонд, уи ақынтәи апроцентқәа, апремиа
аҳасабала, шықәсык ағнытқала зегъ реиха ауаатәйсә
ирыхәартахаша қазтәз ауаа алкааны ирырталарц азы.
Арт апроцентқәа еихшалатәуп хә-хәтакны: актәи ахәта
рызкуп афизика аганахъала аартра ду, ма иғыңу
акрызтәзкуа апътамта қазтәз ауаа; ағбатәи – ахимиа
аганахъала атқа ду змоу аартреи ағың лагалареи қазтәз;

ахпъатәи – афизиологиесін амедициненең рганахъала ақәғида дүкән азырпұшыз; апъшьбатәи ахәта – ауаатәсіндең ридеалқән зныпұшуда алитетуратә ғымта апъыздыз;

ахәбатәи ахәта – ажәларқән реидгылареи, атәре апъыхреи, адунеи ағын иахъа икоу арбىйармчқән рхыпхъаңара айттатәреи, тынчмасала аимакқән ртышәнныртәалареи рганахъала зылшамта раңау. Афизикеи ахимиесіндең рганахъала апремиақән ранашъара мәсапънагалароуп Швециатәи акралтә аттараадырратә академия.

Афизиологиесін амедициненең рганахъала – Стокгольм икоу Каролинатәи Акралтә институт. Алитетуратә аганахъала Стокгольм икоу Швециатәи академия, атынчра апремиа раназшы Норвегиатәи Стортинг иалнахуа хәғыл ауа злахәу аилак ақәзароуп.

Сара ичыдоу сгәахәарақән ируакуп, апремиа, милат еилых қамтәкән, иаңсоу зегын ранашъара. Апремиа иоуроуп, еиха изыхәтоу дызустаалак, уи шытрана дыскандинаымзаргы.

Ари ауасиат ажәа итѣхәтәнтәйни, ихыркәшаратәны ипъхъазазааит. Уи иамоуп азакәантәмчы, уаанза суасиат ажәақәа, иаҳхәап изыфхъаз сара саныпъслак ашътахъ ирыпъшаар, урт азакәанмчы р҃ңызыует. Атѣхәтәан гәазыхәарас исымоу убри ауп, саныпъслак аxaқым хъаҳә-хъачарада ишъақәир-гылароуп сыпъсра афакт. Убри ашътахъ ауп сцәенижь абылра анықало.

Париж, 1898 ш. айттара 20. Альфред Бернхард Нобель.

Нобель ипремиа

Нобель ипремиа шыққылоуп Нобель исахъа зну ахътәы медаль ала. Апремиа иахәтакны ипхъазоуп, иара убасгыы, адипломи апремиа апъареи. 1901 шыққаса инаркны Нобель ипремиа ранаршъахъеит милаңла еиуеиншым ауаа. Урт афизикеи, ахимиеси, амедицинени, алитетатуреи, адунеи ағы атынчра ашыққылареи рганахъала алшамта дүкәа аадырпұшхъеит. Уи апъттан 1895 шыққасы Альфред Нобель иуасиат ажәа инаққылары. Нобель имазара ду иуацәа, итынхацәа ирзынимыжыит. Уи ауаажәларра иреиңьу рхатарнакцәа русуразы ироуртә иқаиттәйт.

Нобель ипремиа ранашьара мөсапъысуеит есышықәса пхынчкәын 10 рзы. Убри аеноуп Нобель ипъстазаара даналттызгы. Уи амш Нобель имш ҳәа ирылархәеит. Уи идыруан, ауағ илшамта ахә ашьара даара ишыуадағу. Убри ақынтара иуасиат ақнырызбахә ихәеит ахырхартқәа зегъы рзы ичыдоу акомиссияқәа. Амедицина аганахъала апремиа анашьара зызбо Каролинатә аинститут ауп. Алитетатура аганахъала иалкаау алшамта дүкәа рыхә зшьо Стокгольмтәи Академиоуп. Адунеи ағы атынчра ашъақәыргылара аус ағы злагала дуу апремиа ранашьара мөсапъызго Аилак ауп. Ари Аилак хәфык ауаа рыла ишъақәгылоуп. Аилак алышхуа Норвегия Апарламент ауп.

Анобелиантцәа

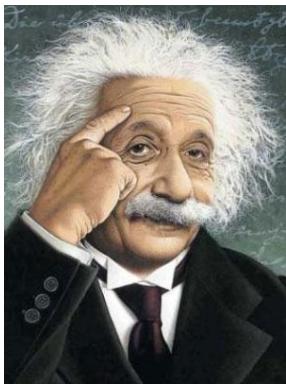
Нобель игәахәара инақәыршәаны, апремиа аиуразы иқәгылоз хә-категориак рыла иалкаатәын. Иаххәап ашықәс азы иарбан усумтазаалакгы, ма лшамтазаалакгы Нобель ипремиа иапъсахашаз акгы қамлазар, усқан апремиа иазыптәраз апъара

адырғашыққесахъ ииасуеит. Нобель иара убасгы иранаршъоз апремиаққа рхыпхъазара қыкуамызт. Иарбан хырхартазаалакгыы рѣкны азэы иеиханы Аnobелиантцәа қалар алшон.

Аnobелиантцәа рахътә еиңирдыруа тарауаануаан, афизикеи ахимиеси рганахъала – Планк, Ландау, уб.егъ. Амедицинағы – Роберт Кох, Павлов. Алитеттура аганахъала – Ромен Роллан, Томас Манн, уб. азэырғы.

Нобель ипремия алауреатцәа – ахәса

1901 шыққаса инаркны 2011 шыққасанза 300 премия

аяа ишырзыршахъазгы, урт рахътә 43-ғы затръик ракәын ахәса иқаз. Руазә – Мари Киури – ғынтә иланашъан ари апремия. 1903 шыққасазы уи илоуит афизика аганахъала ллага ду азы. 1911

шыққасазы – ахимиа аганахъала. Иңауашаша акоуп, адунеиағ атынчра ашыққасыргылара азықәпъара

аганаҳъала апремиа зауз Анобелиантцәа рахътә аҳәса ахъеиҳау. Урт рахътә иналукааша атыпѣ аанылкылоит 1969 шықәсазы Нобель ипремиа занашъаз Ан-Тереза.

